

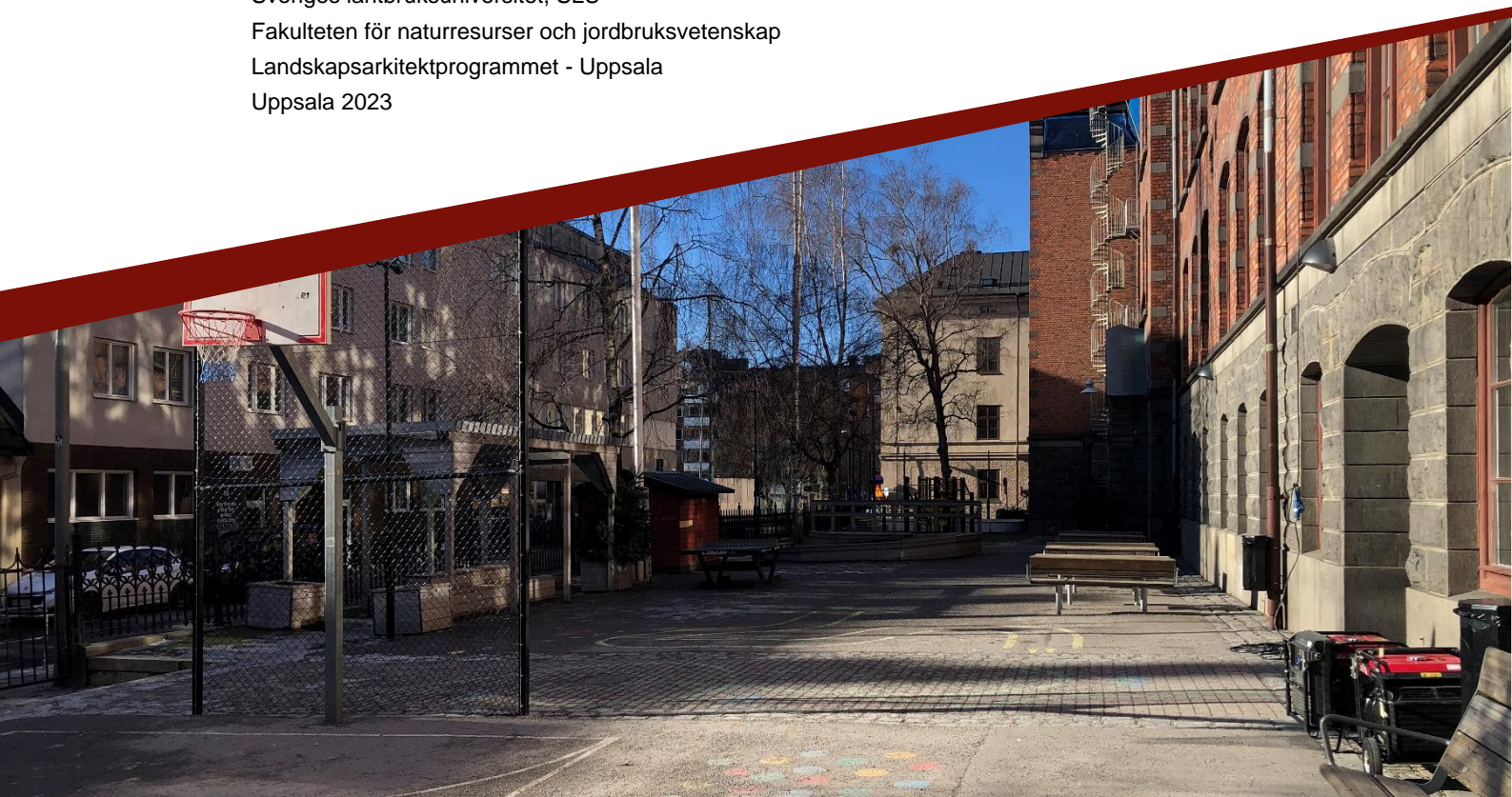

Den lilla skolgården

Gestaltning i relation till barns fysiska aktivitet

Tilda Elveskog & Mira Åhlén

Självständigt arbete • 15 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala
Uppsala 2023

Den lilla skolgården. Gestaltning i relation till barns fysiska aktivitet

The tiny schoolyard. Design in relation to childrens' physical activity

Tilda Elveskog & Mira Åhlén

Handledare: Sara Westerdahl, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Helena Nordh, SLU, institutionen för stad och land

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i landskapsarkitektur

Kurskod: EX0861

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet - Uppsala

Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land

Utgivningsort: Uppsala

Utgivningsår: 2023

Omslagsbild: Fotografi: Mira Åhlén 2023

Upphovsrätt: Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Förtätning, fysisk aktivitet, skolgård, gestaltning, friyta, barn

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land

Avdelningen för landskapsarkitektur

Förord

Inom landskapsarkitektprogrammet berörs många frågor rörande olika individers behov och vilken inverkan gestaltning kan få på människors mående och beteende. Denna uppsats är ett självständigt studentarbete inom landskapsarkitektur på grundnivå (G2E) som omfattar 15 högskolepoäng och aspekten fysisk aktivitet på skolgårdar i relation till elever och landskapsarkitektur diskuteras.

Vi som har skrivit uppsatsen har båda varit engagerade och delaktiga genom hela arbetsprocessen. Insamling av material har skett gemensamt och de intervjuer som genomfördes gjordes i närvaro av oss båda. Transkribering, tematisering och bearbetning av intervjuerna delades upp men diskuterades gemensamt inför skrivprocessen. Vi står bakom alla delar i uppsatsen, eftersom det varit ett nära samarbete där revidering och bearbetning av samtliga stycken utförts samstämmigt, även om utkast till de olika styckena skrivits separat. Åhlén har framställt de illustrationer som inte är hämtade från externa källor, samt har agerat fotograf vid platsbesök.

Vi vill tacka vår handledare Sara Westerdahl för hennes stora engagemang, uppmuntrande och utvecklande kommentarer, reflektioner, samt villighet att upplåta sin tid till oss. Tack! Vi vill även rikta ett stort tack till de medverkande i intervjuerna som bidragit med sin tid, kunskap och erfarenhet. Med er hjälp har vi kunnat skriva ett intressant arbete som lyfter flera perspektiv, och det har varit spännande att ta del av er kunskap. Tack också till vår examinator Helena Nordh för konstruktiv feedback vid opponeringen.

/Mira Åhlén & Tilda Elveskog, Uppsala mars 2023

Sammanfattning

Fysisk aktivitet är en förutsättning för hälsa och välmående, men faktum är att världens befolkning rör sig allt mindre. Studier visar att få barn är tillräckligt fysiskt aktiva i förhållande till de rekommendationer som finns vilket kan ge många negativa konsekvenser för enskilda individer såväl som för samhället i stort. Frågan om hur barn kan aktiveras är därmed ett viktigt ämne. I Sverige spenderar majoriteten av barnen en stor del av sin tid i skolan, vilket gör skolgården till en plats med stor potential att starkt påverka hur aktiva eleverna är. Trots detta är trenden att skolgårdarnas yta blir allt mindre, vilket medför att viktiga funktioner och kvaliteter som bidrar till fysisk aktivitet, såsom grönytor, riskerar att utebli. Landskapsarkitekter som arbetar med gestaltning av skolgårdar har en viktig roll i att tillfredsställa behoven om fysisk aktivitet och begränsningen i yta kan bli en betydande svårighet. Syftet med uppsatsen är att bättre förstå hur gestaltningen av en liten skolgård kan påverka elevernas fysiska aktivitet och hur landskapsarkitekter kan förhålla sig till befintlig vägledning kring detta. Genom en fallstudie, där Katarina Norra skolgård i Stockholm har undersökts, exemplifieras den lilla skolgården och genom platsbesök såväl som semistrukturerade intervjuer med yrkesverksamma landskapsarkitekter har material till studien samlats in. Utifrån resultaten, och med Katarina Norra skolgård som exempel, diskuteras komplexiteten i frågan tillsammans med problematiken kring minskande skolgårdsytor. Studien visar att en alltför liten skolgård kan leda till att flera viktiga kvaliteter och funktioner som bidrar till elevernas fysiska aktivitet, såsom grönytor och varierande zoner anpassade efter olika behov och åldrar, blir svårare att inkludera.

Nyckelord: Förtätning, fysisk aktivitet, skolgård, gestaltning, friyta, barn

Abstract

Although physical activity is a prerequisite for health and wellbeing, the general population of the world is increasingly inactive, and studies show that few children are active enough in relation to the existing recommendations. This contributes to numerous consequences that could have negative impacts on both individuals as well as the society at large, which makes the topic on how to activate children an important matter. The vast majority of children in Sweden spend a large amount of their time in school, which makes the schoolyard a place with great potential to strongly influence how active the students are. Despite this, a growing trend is that the surface area of the schoolyards tends to decrease in size, which means that important functions and qualities that contribute to physical activity, such as vegetation, are at risk of being excluded. Landscape architects who work with designing schoolyards have an important role in satisfying the needs for physical activity, but the limited area can be a significant difficulty. The purpose of this essay is to better understand how the design of a small schoolyard can affect the students' physical activity and how landscape architects can work with to existing guidance regarding this. Material for the study has been collected by means of a case study, where Katarina Norra schoolyard has been investigated as an example of a small schoolyard in Stockholm, as well as semi-structured interviews with professional landscape architects. Based on the results, the complexity of the issue is discussed together with the problem of decreasing schoolyards. The study shows that a schoolyard that is too small can lead to difficulties in including several important qualities and functions that contribute to students' physical activity, such as green areas and varying zones adapted to different needs and ages.

Keywords: Urban consolidation, physical activity, schoolyard, design, children

Innehållsförteckning

Figurförteckning	7
Förkortningar	8
1. Introduktion	9
1.1 Mål rörande fysisk aktivitet.....	9
1.2 Förtätning – en bidragande faktor till minskande skolgårdar.....	10
1.3 Riktlinjer för skolgårdens utformning	11
1.4 Katarina Norra skola	14
1.5 Syfte och frågeställning.....	15
2. Barns fysiska aktivitet i skolgårdsmiljö	16
2.1 Kvaliteter och funktioner som bidrar till fysisk aktivitet	16
2.2 Grönytors positiva inverkan på fysisk aktivitet och problematik kring slitage	17
2.3 Sociala hierarkier på skolgården.....	18
3. Metod	20
3.1 Metodval.....	20
3.2 Platsbesök.....	20
3.3 Intervjuer	21
3.3.1 Intervju med Katarina Norra skolas gestaltande landskapsarkitekt.....	22
3.3.2 Intervju med landskapsarkitekt och medförfattare till Boverkets riktlinjer.....	23
4. Resultat	24
4.1 Inventering av Katarina Norra skolgård	24
4.2 Reflektioner kring den lilla skolgården	26
4.2.1 Att förhålla sig till riktlinjer i gestaltningen.....	26
4.2.2 Grönytors betydelse i skolgårdsmiljö.....	27
4.2.3 Vikten av jämlikhet – utmaning i gestaltningen.....	28
5. Diskussion	30
5.1 Skolgården som helhet och omgivningens förutsättningar.....	30
5.2 Problematik kring grönytor och slitage på en liten skolgård	33
5.3 Att hantera olika barns behov i gestaltningen på en liten skolgård	34
5.4 Metoddiskussion	37
6. Slutsatser	38

Referensi	40
Bilaga 1	44
Bilaga 2	45
Bilaga 3	46

Figurförteckning

Figur 1. Illustrationen är en förenklad bild som visar en skolgård för elever åk F–6, samt vilka kvaliteter och funktioner som ryms på gården beroende på storlek. Illustration: Lena Jungmark/Boverket 2021b.	12
Figur 2. Illustrationen är en förenklad bild som visar en skolgård för elever åk 6–9, samt vilka kvaliteter och funktioner som ryms på gården beroende på storlek. Illustration: Lena Jungmark/Boverket 2021b.	13
Figur 3. Illustrationen visar de kvaliteter och funktioner som noterats vid inventering av Katarina Norra skolgård, samt hur de är placerade i relation till varandra. Skolgårdens yta innefattas av de vita fälten och skolbyggnaden är markerad i rosa. Illustration: Mira Åhlén 2023. Fastighetskarta © Lantmäteriet 2023.	25
Figur 4. Bilden (vänster) visar den stora klätterställningen. Foto: Mira Åhlén 2023.	25
Figur 5. Bilden (höger) visar rink för boll- och klubbssport, samt multifunktionell bänk. Foto: Mira Åhlén 2023.	25
Figur 6. Bilden (vänster) visar skolgårdens utformning, samt lekutrustning och markeringar i asfalten för lek. Foto: Mira Åhlén 2023.	26
Figur 7. Bilden (höger) visar hur basketplanen är placerad mitt på skolgården. Foto: Mira Åhlén 2023.	26

Förkortningar

FN	Förenta nationerna
SCB	Statistiska centralbyrån
WHO	World Health Organisation

1. Introduktion

Att fysisk aktivitet ger hälsofrämjande effekter för människor anses allmänt vedertaget, och bekräftas bland annat av World Health Organisation (WHO). De har sammanställt studier kring fysisk aktivitet och utarbetat ett antal riktlinjer som rör människors hälsa. Dessvärre rör sig världens befolkning mindre än vad WHO (2009) rekommenderar och detta gäller även barn och unga. I Sverige uppfyller mindre än hälften (ungefär 37%) av alla barn råden, vilket kan leda till att risken för sjukdomar ökar (Active Healthy Kids 2022).

Utöver att människor blir allt mindre aktiva, ökar även befolkningens mängd och allt fler flyttar in till tätorter eller större städer (Statistiska centralbyrån [SCB] 2020). Detta medför större efterfrågan på boenden och service och bidrar till den förtättningsnorm som styr dagens stadsplanering (Stockholms stad 2018). Förtätning leder till minskad yta i staden, och till följd av detta är en trend att skolgårdarna i Sverige blir allt mindre (Boverket 2022b).

Boverket och Movium (2015) konstaterar att barn och unga spenderar en stor del av sin tid i skolan och att utformningen av skolgårdsmiljön i hög grad påverkar barnens möjlighet till deltagande i fysisk aktivitet. Om skolgårdarnas storlek fortsätter att minska i yta behöver landskapsarkitekter ha kunskap om hur gårdarna kan gestaltas för att ändå skapa stimulerande aktiveringsmöjligheter för barnen och därmed arbeta hälsofrämjande. En av de skolgårdar i Sverige som har liten yta är Katarina Norra skola på Södermalm i Stockholm, en stad som genomgår omfattande förtätning. För att undersöka problematiken kring små skolgårdar och hur gestaltning kan bidra till elevers fysiska aktivitet studeras Katarina Norra skolgård som exempel i denna uppsats.

1.1 Mål rörande fysisk aktivitet

Vårdgivarguiden (2023) i Region Stockholm beskriver begreppet fysisk aktivitet som "all kroppsrörelse som ökar energiförbrukningen över den energiförbrukning vi har i vila". Fysisk aktivitet kan därmed innefatta allt från sportaktiviteter och lek till promenader. All form av fysisk aktivitet är bra och barn behöver komma ifrån stillasittandet för att nå de mål som WHO (2022) och Folkhälsomyndigheten (2022) har lagt fram för att bibehålla en hälsosam livsstil. Stillasittande definieras av

Vårdgivarguiden (2023) som den vakna tid då man rör minimalt på kroppen och alltså har låg energiförbrukning.

Den fysiska aktiviteten hos världens befolkning minskar stadigt (WHO 2009). Detta är enligt WHO (2010) ett problem då minskad fysisk aktivitet leder till ökad risk för icke smittsamma sjukdomar såsom hjärt- och kärlsjukdomar, diabetes och depression. Organisationen nämner även att reducerad fysisk aktivitet kan leda till försämrad koncentrationsförmåga hos barn och unga samt 20–30% större risk för förtidsdöd. Dessa riskfaktorer påverkar inte bara den enskilda individen utan också samhället, både genom högre vårdkostnader och minskad arbetsför befolkning eftersom människor i högre utsträckning drabbas av sjukdom (Folkhälsomyndigheten 2021). För att motverka problemen är det viktigt att aktivera människor från tidig ålder och WHO (2022) har tagit fram en rad riktlinjer där en nyckelfaktor som nämns är att fysisk aktivitet leder till hälsosam utveckling hos unga. För barn mellan 5–17 år rekommenderar WHO (2022) 60 minuter av måttlig fysisk aktivitet per dag samt muskel- och skelettstärkande övningar 2–3 gånger i veckan. De menar också att fysisk aktivitet innebär allt från lek till planerade aktiviteter, som både kan ske under fritid och i skolmiljö.

I Agenda 2030 har FN-förbundet (2018) tagit fram mål som världens länder gemensamt ska sträva efter att uppnå fram till år 2030. Flera av målen rör människors hälsa, vilket även inkluderar fysisk aktivitet. Bland annat innefattar mål 3, *God hälsa och välbefinnande*, delmål 3:4 som beskrivs på följande sätt:

[...] till 2030 genom förebyggande insatser och behandling minska det antal människor som dör i förtid av icke smittsamma sjukdomar med en tredjedel samt främja psykisk hälsa och välbefinnande. (FN-förbundet 2018: 14).

I Sverige har Folkhälsomyndigheten (2022) formulerat ett nationellt folkhälsomål som bland annat innefattar att skapa samhälleliga förutsättningar för att befolkningen ska kunna uppnå god hälsa. Myndigheten beskriver också att skolan har en grundläggande roll i arbetet att åstadkomma god och jämlik hälsa, eftersom det är en plats som vänder sig till alla barn och unga (ibid.) Detta innebär att skolans utformning är mycket relevant i arbetet med att nå folkhälsomålet och att landskapsarkitekter som gestaltar skolgårdar måste vara medvetna om det, då deras roll i att förverkliga detta är betydande.

1.2 Förtätning – en bidragande faktor till minskande skolgårdar

Förtätning är ett begrepp som kan ha olika betydelse beroende på i vilket sammanhang det används. I denna uppsats har vi valt att tolka och definiera begreppet enligt Boverkets förklaring. Boverket (2016) beskriver att förtätning

handlar om att kompletterande byggnader anläggs inom områden som redan är bebyggda på grund av befolkningstillväxt. De menar dock att det inte enbart syftar till att bygga bostäder, utan att det också handlar om att utforma en gynnsam miljö för de som bor, verkar och vistas i staden, och i det ingår bland annat att skapa goda utemiljöer för barn och unga. Förtätning anses vara en god stadsbyggnadsstrategi i dagens urbaniserade samhälle då utrymmet i staden behöver optimeras för en växande befolkning (ibid.). Boverket (2016) hävdar även att diskussionen om förtätning framför utbredning av städerna har blivit alltmer aktuell på senare år, och påverkar samhället i stort.

Stockholm är en växande stad och inom ett par år kommer kommunen nå en miljon invånare (Sweco 2022). Detta medför att staden förtätas för att tillgodose det behov av bostäder och service som uppkommer. Stockholms stad (2018) skriver i sin översiktsplan att stadens ambition är att förtäta stadsmiljön genom att komplettera med nya bostäder på lämpliga platser i alla delar av staden. Förtätningen av staden innebär dels att skolgårdarnas yta i relation till hur många elever som går där minskar, dels att nya skolor riskerar att få tillgång till mindre yta och därmed mindre skolgårdar än vad som anses optimalt (Boverket 2022c). Utöver detta riskerar andelen parker och platser för lek att bli färre om den stora efterfrågan på bostäder gör att dessa områden bebyggs (ibid.).

Eftersom rörelsefriheten för barn och unga drastiskt minskat de senaste decennierna och platser för barn försvinner när lekplatser tas bort, friytor bebyggs och barns transport till fots och per cykel minskar, får skolgården [...] en större betydelse. (Boverket & Movium 2015:22)

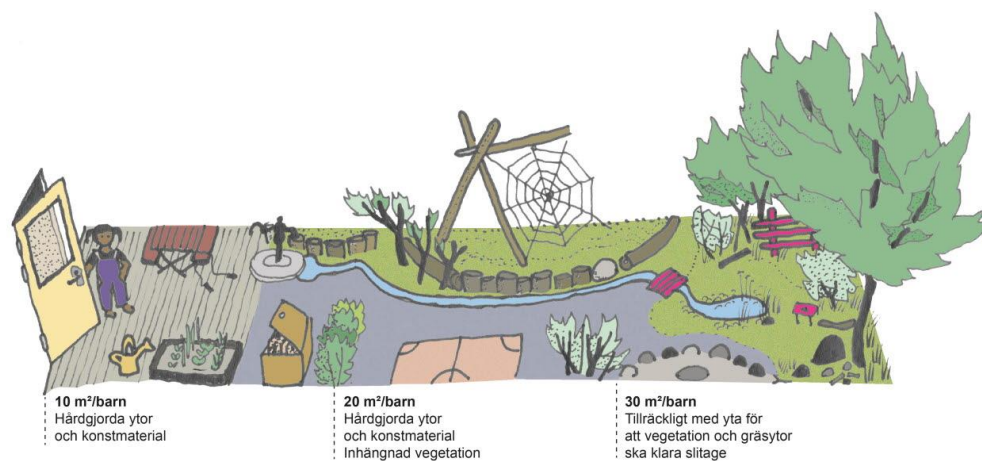
Som Boverket nämner blir resultatet av förtätning att skolgårdsmiljön får en allt viktigare roll i att ge möjlighet till lek och rörelse för barn och unga. Kraven på att landskapsarkitekter, som gestaltar denna typ av utemiljöer, har stor kunskap kring hur gestaltningen kan bidra till elevers hälsa blir i och med detta också större¹.

1.3 Riktlinjer för skolgårdens utformning

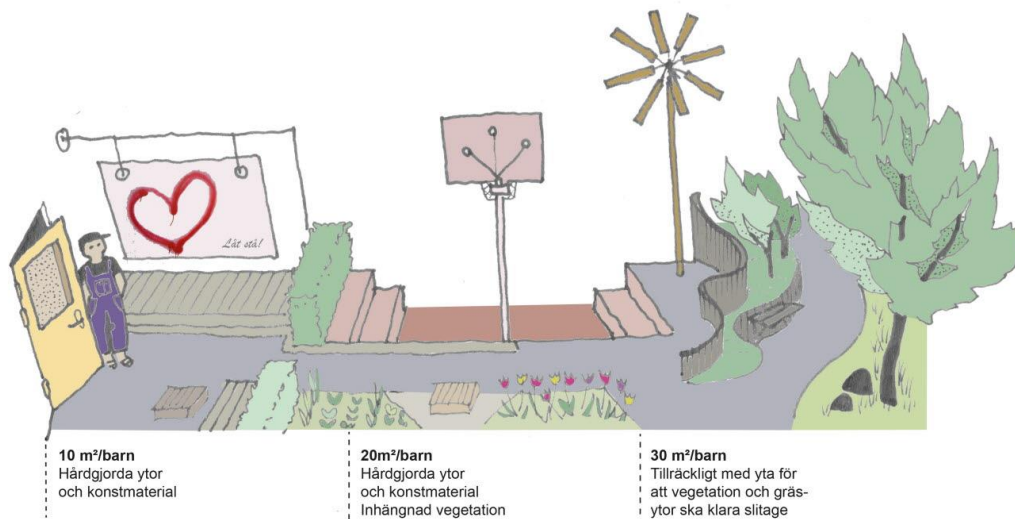
Mellan åren 2014 och 2020 beräknar SCB (2022) att skolgårdarnas friyta har minskat med drygt tre kvadratmeter per elev och att skolor i större tätorter generellt har mindre friyta än på andra platser. Boverket är en statlig förvaltningsmyndighet som bland annat har i uppdrag att ta fram vägledning och föreskrifter kring samhällsbyggande (Boverket 2022a). Enligt de är friyta den yta som barn kan röra sig fritt över vid lek och utevistelse och som är tillgänglig för barnen under skoldagen (Boverket 2015). I syfte att ge vägledning kring skolgårdsmiljöer har Boverket tillsammans med Movium producerat *Gör plats för barn och unga!*

¹ Lena Jungmark, landskapsarkitekt och medförfattare till Boverkets och Moviums riktlinjer (2015) genom SLU Tankesmedjan Movium, videosamtal 23 februari 2023.

(2015), vilket är ett dokument som innehåller riktlinjer för hur en skolgård bör gestaltas och vilka kvaliteter och funktioner gården ska innehålla. Movium har i uppdrag att förmedla kunskap om barn och ungas utemiljöer i Sverige (Boverket 2023). I dokumentet rekommenderas att grundskolor bör ha minst 30 m² friyta per elev, samt att skolgårdens totalarea bör vara minst 3000 m², vilket motsvarar drygt en halv fotbollsplan. Anledningen är att barngrupper kan få svårt att utveckla socialt samspel, lek och rörelse på mindre skolgårdar (ibid.). Förutom rekommendationer för storlek presenterar Boverket och Movium (2015) även riktlinjer för hur en skolgård bör utformas och vilka kvaliteter och funktioner som bör finnas på en grundskola, något som landskapsarkitekter kan vara del i att förverkliga. Lekredskap som stimulerar fysisk aktivitet, såsom att gunga, balansera, klättra, hoppa, hänga och rutscha är välanvända kvaliteter och rekommenderas (ibid.). Boverket (2021b) presenterar även illustrationer som visar vilka kvaliteter som ryms på en skolgård beroende på storlek (se figur 1 och 2).

Figur 1. Illustrationen är en förenklad bild som visar en skolgård för elever åk F–6, samt vilka kvaliteter och funktioner som ryms på gården beroende på storlek. Illustration: Lena Jungmark/Boverket 2021b.

Figur 2. Illustrationen är en förenklad bild som visar en skolgård för elever åk 6–9, samt vilka kvaliteter och funktioner som ryms på gården beroende på storlek. Illustration: Lena Jungmark/Boverket 2021b.

Illustrationerna framhäver att en minskad yta leder till reducering av funktioner och kvaliteter, varav vegetationsytor är den kvalitet som i första hand går förlorad. I vissa fall kan skolverksamheten nyttja funktioner och kvaliteter som finns i omgivningen som exempelvis parker, lek- eller idrottsplatser för att få tillgång till naturvärden (Boverket & Movium 2015). Alla skolors möjlighet till detta kan dock inte garanteras på grund av varierande förutsättningar och SCB skriver:

Eftersom rasterna är tidsbegränsade påverkar avståndet barnens möjligheter att använda grönområden längre bort. Skolor med få grönområden i närheten är därför mer sårbara ur ett förtätningsperspektiv. (SCB 2022: st. 8) per el

Citatet visar att det kan vara svårt för eleverna att ta sig till omgivande utemiljöer på grund av tidsbrist. I städer som förtätas blir även andelen gröna utemiljöer färre, vilket gör att avstånden till dessa från skolorna kan öka (SCB 2022).

I Stockholms kommun beräknar SCB (2020) att grundskolorna har cirka 15 m² fria ytor per elev i genomsnitt, vilket är betydligt lägre än de 30 m² som Boverket rekommenderar. Utbildningsförvaltningen i Stockholms stad har genom ett funktionsprogram för utemiljö skapat ett *Måldokument för skolgårdar* (2019), vilken redovisar kriterier som bör uppfyllas för att skolgårdarna i staden ska bedömas vara goda utemiljöer för barn. I måldokumentet presenteras bland annat en generell målbild om att skolgården ska vara en “stimulerande plats som lockar till fysisk aktivitet och lek för alla” (Utbildningsförvaltningen 2019:5), och kvaliteter som anses gynna fysisk utveckling redovisas. Bland dessa är *Lek och rörelse* ett eget avsnitt som lyfter att det bör finnas flera aktivitetszoner som skapar möjlighet att röra sig mellan olika aktiviteter, vilket bidrar till fysisk aktivitet.

Avsnittet innefattar även att det ska finnas tillräckligt med plats för barn att få upp ordentlig fart när de springer, samt att kvaliteter som bidrar till ökad motorik — exempelvis ojämnheter i mark, stenar att balansera på, klätterträd och redskap som ger möjlighet till klättring och balansövning — är ett krav för att uppnå en bra skolgårdsmiljö. Utbildningsförvaltningen (2019) presenterar även *Goda sol- och skuggförhållanden* samt *Terräng och vegetationsförhållanden* där slutsatsen är att om barnen får leka i både sol och skugga, samt har en rymlig och mångfunktionell skolgård att röra sig på gynnas deras fysiska aktivitet.

1.4 Katarina Norra skola

För att avgränsa uppsatsen har vi valt att fokusera på en skolgård att utgå från, eftersom vi vill kunna exemplifiera och konkretisera problemställningen kring ett verkligt fall. I valet av skola utgick vi från två kriterier: skolgårdens storlek samt var skolan är belägen. Anledningen var att vi, för att diskutera små skolgårdar, ville undersöka ett fall där skolgården är mindre än vad som rekommenderas enligt Boverket och Moviums (2015) riktlinjer, samt att skolan befinner sig i en förtätad stadsdel. Katarina Norra skola är belägen i en växande stadsdel i Stockholms innerstad, och är ett tydligt exempel på detta. Skolan har 720 elever och innefattar förskoleklass samt årskurserna 1–9, som på rasterna samsas om en så pass liten skolgård att eleverna inte har mer än två kvadratmeter friyta per elev (Stockholms stad 2023). Eftersom gårdens areal är långt under de 30 m² friyta per elev som Boverket och Movium (2015) rekommenderar är den intressant att undersöka i relation till fysisk aktivitet.

Mellan år 2016 och 2018 gjorde Stockholms stad (2016) en stor satsning på kommunens skolgårdsmiljöer, i vilken Katarina Norra skolgård var en av de skolor som ingick i projektet och som tilldelades en budget på ungefär en miljon kronor². I processen att gestalta Katarina Norra använde sig landskapsarkitekterna inledningsvis av elevdialog och gjorde platsbesök där de förde diskussion med ett antal vuxna på skolan och två barn från varje årskurs. Landskapsarkitekterna lät barnen visa upp sin skolgård och lyssnade på deras önskemål rörande skolgården. De förklarade även vad en landskapsarkitekt gör och hur de arbetar. Elevdialogen inleddes med att landskapsarkitekterna presenterade en stor mängd bilder på exempelvis färger, känslor, aktiviteter, miljöer årstider etc. som skulle inspirera barnen kring vad en skolgård kan innehålla och som diskussionerna kunde utgå ifrån. Därefter planerade landskapsarkitekterna vilka funktioner och kvaliteter som gården skulle innefatta utifrån den budget och de önskemål som fanns.

² Eva-Lotta Wolkert, gestaltande landskapsarkitekt vid upprustningen av Katarina Norra skolgård, videosamtal 21 februari 2023.

1.5 Syfte och frågeställning

Problemställningen i denna uppsats baseras på det faktum att städer förtätas alltmer och att skolgårdar därför riskerar att få mindre plats i staden. Syftet är att, med utgångspunkt i Katarina Norra skolgård som exempel, förstå hur utformningen av en liten skolgård kan påverka elevers fysiska aktivitet, samt hur landskapsarkitekter kan förhålla sig till riktlinjer kring detta. Avsikten är att belysa landskapsarkitektens roll i att främja fysisk aktivitet hos barn genom gestaltning.

För att svara på detta utgår uppsatsen från följande frågeställning:

- Hur är Katarina Norra skolgård gestaltad och vilka kvaliteter och funktioner finns på platsen som bidrar till elevernas fysiska aktivitet?

2. Barns fysiska aktivitet i skolgårdsmiljö

I kommande avsnitt presenteras studier kring barns aktivitetsmönster som visar vilka funktioner och kvaliteter som bidrar till fysisk aktivitet och används senare för att analysera Katarina Norra skolgårds möjligheter att aktivera eleverna. Dessa studier kompletterar också Boverkets och Moviums (2015) riktlinjer och ger möjlighet att diskutera huruvida det är möjligt att applicera dem på en liten skolgård. Även jämlikhetsaspekter, framförallt i förhållande till olika åldersgrupper, och möjligheten att dela in gården i olika zoner beroende av olika elevers behov presenteras. Grönytors effekt på fysisk aktivitet redogörs för och sammantaget ska informationen bidra till den generella diskussionen kring svårigheter med att gestalta skolgårdar som inte uppfyller Boverkets riktlinjer rörande skolgårdens storlek.

2.1 Kvaliteter och funktioner som bidrar till fysisk aktivitet

Skolans utemiljö kan gynna elevernas välmående och hälsa under skoltiden eftersom gestaltningen av skolgården påverkar elevernas aktivitetsmönster. Pagels et al. (2014) visar i en studie att barnens fysiska aktivitet är beroende av skolgårdens utformning samt att olika åldersgrupper och kön föredrar varierande funktioner. Eftersom det finns skillnader i vad olika barn föredrar på skolgården finns det även skillnader i vilka kvaliteter som stimulerar fysisk aktivitet. Flera studier nämner multifunktionella sportytor, områden för dans, markeringar i marken, naturinspirerade element och grönytor som generella stimulatorer till fysisk aktivitet (Andersen et al. 2019). Även fast lekutrustning såsom klätterställningar och rutschkanor bidrar till att aktivera barn genom att ge möjlighet att klättra, hänga och leka (Boverket 2021a). Pagels et al. (2014) menar att ytor anlagda för bollsport ger positiv effekt hos killar, medan tjejers fysiska aktivitet gynnas av naturinspirerade element och skogspartier. Enligt Andersen et al. (2019) ger dessutom områden för dans ökad fysisk aktivitet hos tjejer som generellt inte är särskilt aktiva på resten av skolgården. De menar också att det är gynnsamt att införa flera olika ytor för bollsport, eftersom tjejer ofta känner sig exkluderade på dessa platser. Alla åldersgrupper oavsett kön generellt är mer aktiva inom

multifunktionella ytor, men det är viktigt att notera att rörelser som sker på dessa platser ofta är beroende av att skolan kan erbjuda löst material såsom exempelvis bollar (a.a.). Sammantaget är en skolgård som erbjuder stor variation av kvaliteter och funktioner mest gynnsam i förhållande till elevernas fysiska aktivitet.

2.2 Grönytors positiva inverkan på fysisk aktivitet och problematik kring slitage

Grönska och vegetationsytor bidrar till fysisk aktivitet på flera sätt då dessa ytor gör det “oemotståndligt för barn att springa och klättra och nästan omöjligt att sitta still” (Boverket 2019). Boverket (2019) hänvisar till att det framförallt är variationen i topografi och material som ger möjlighet till rörelser som bland annat innefattar att balansera, kana, klättra, hoppa och springa. Rörelser som dessa bidrar till att utveckla motoriska färdigheter och kontroll över kroppen, något som är särskilt viktigt i ung ålder (Andersen et al. 2019). Motoriska färdigheter innefattar balans, rörelse och hanteringsfärdigheter, och denna typ av färdigheter försvagas av stillasittande (Svanbäck-Laaksonen 2022 se Lasson 2022). Studier visar också att en kombination av gröna miljöer och fast lekutrustning kan vara ett effektivt sätt att aktivera barn i olika åldersgrupper och av olika kön (Mårtensson et al. 2014). Vegetationsytor stimulerar fantasi- och fartfyllda lekar som kan inkludera alla barn och som dessutom ökar barnens motoriska färdigheter (Andersen et al. 2019).

Enligt Boverket och Movium (2015) ska friytan på en skolgård vara tillräckligt rymlig för att möjliggöra anordning av varierade terräng- och vegetationsförhållanden utan svårighet eller risk för omfattande slitage. Begreppet slitage definieras som “nötning och försämring (av ngt) genom (trägen) användning” (Nationalencyklopedin u.å) och detta är vad som gradvis sker med grönytor på skolgårdar. I samband med förtätning, ökat antal elever och minskande skolgårdar ökar slitaget, vilket gör att det blir allt svårare att bibehålla kvaliteten på gårdarna (Sveriges kommuner och landsting 2015). Även Utbildningsförvaltningen (2019) i Stockholms stad omnämner slitage som ett problem och betonar i sitt måldokument för skolgårdar att man vid planering av en skolgård ska välja material som tål hårt slitage. Grönytor drabbas särskilt hårt av slitage eftersom många växter inte tål att trampas ned och tar skada av denna typ av påfrestning, vilket leder till att vegetationen försvinner (SCB 2019). Konsekvensen av minskad yta blir att grönytans kvalitet försämras och medför reducerad naturkontakt för eleverna (Jansson et al. 2021).

2.3 Sociala hierarkier på skolgården

Även om skolgårdsmiljön är avsedd för alla elever finns det risk för att vissa elever exkluderas från lek och rörelse (Jansson et al. 2021). I en studie genomförd i Australien visar Ndhlovu och Varea (2016) att det finns en stark hierarki mellan olika åldersgrupper som påverkar hur barnen rör sig på skolgården. De menar att det i många fall är äldre elever som bestämmer vem som får tillträde till olika områden på skolgården, samt att det framförallt beror av äldre pojkar som utövar fartfyllda lekar. På större öppna ytor avsedda för bollsport spelar dessa elever exempelvis fotboll på ett sätt som gör att yngre elever blir exkluderade, eftersom de känner sig otrygga och rädda för att bli skadade av de äldre eleverna som inte tar hänsyn till de yngre barnen (Ndhlovu & Varea 2016). Detta innebär att det är viktigt att gestalta skolgården på ett sätt som gör att olika åldersgrupper inte exkluderar varandra, utan att alla känner sig välkomna att ta plats (ibid.).

Ett sätt för landskapsarkitekter att behandla problematiken kring åldershierarkier och barns olika behov på skolgården är att dela in gården i olika zoner som anpassas utefter dessa (Utbildningsförvaltningen 2019). Behoven beskrivs av Utbildningsförvaltningen (2019) utifrån tre kategorier: äldre barn, yngre barn samt blandade åldrar. Äldre barn beskrivs ha större behov av sittplatser medan yngre barn kräver mer rörelsestimulering och mindre skala. Zonen för blandade åldrar bör innehålla lekredskap och plats för pedagogisk verksamhet (Utbildningsförvaltningen 2019). Många barn föredrar dessutom att skolgården är indelad utefter olika aktiviteter med varierande intensitet (Jansson et al. 2021). Detta är något som Utbildningsförvaltningen (2019) tagit fasta på och de menar att det även ska finnas olika aktivitetszoner som kan delas in i trygg, aktiv, vild, ytkrävande idrottszon samt öppen zon. Den trygga zonen ska innehålla sittplatser och vara placerad intill skolbyggnadens entréer medan den öppna zonen ska placeras centralt på gården och vara stor nog för att tillåta barnen att få upp fart samt ägna sig åt temporära aktiviteter. Den aktiva respektive ytkrävande idrottszonen bör vara platser för fartfylld lek och aktivitet, samt innehålla redskap som främjar rörelse. Dessa zoner ska återfinnas centralt respektive i utkanten av skolgården. Slutligen rekommenderas också en vild zon som ska bestå av tät och lekvänlig vegetation samt varierad terräng och topografi. Zonindelningen kan ses som olika lager, där ett lager innebär indelning i aktivitetszoner och att ytterligare ett lager med zoner även ska ta hänsyn till de behov som olika åldersgrupper har på skolgården (Utbildningsförvaltningen 2019).

Det är viktigt att de yngre eleverna känner sig bekväma och trygga bland, och i sällskap av, äldre elever på skolgården. Detta kan uppnås genom att skapa en varierad lekmiljö där aktiva zoner placeras i ytterkanterna av gården för att barn som utför intensiv organiserad lek inte ska ta över i trygga zoner (Utbildningsförvaltningen 2019). Generellt uppskattar äldre barn platser för konversation och social samvaro, medan yngre elever föredrar lek och fysisk

aktivitet (Jansson et al. 2021). Utbildningsförvaltningen (2022) påpekar att det är nödvändigt att också utforma zonerna efter intressen, utvecklig och barnens olika förmågor.

3. Metod

I kommande avsnitt redogörs för de metoder som använts i studien. Bakgrunden till metodvalen, platsbesök och intervjuer beskrivs utförligt under separata avsnitt för att bringa inblick i arbetsprocessen. Val av metoder har baserats på relevans i förhållande till syfte och frågeställning, samt med hänsyn till den tidsbegränsning som fanns under arbetet med uppsatsen.

3.1 Metodval

Diskussionen i denna uppsats utgår från en kvalitativ fallstudie. Metoden ansågs lämplig i relation till syftet att använda gestaltningen av Katarina Norra skolgårdsmiljö som exempel för att diskutera hur en liten skolgård påverkar barns fysiska aktivitet. Yin (2009) skriver att metoden fallstudie fungerar för att “[...] retain the holistic and meaningful characteristics of real life situations [...]” (s. 4), vilket också är i enlighet med Francis (2019) som skriver att fallstudier är en effektiv metod för att analysera, kritisera och utvärdera projekt inom landskapsarkitektur. Francis beskriver även de komponenter som bör innefattas i metoden, vilka bland annat är bakgrundsinformation, problemdefinition, platsbesök, precisering av unika förhållanden och professionens (landskapsarkitekternas) påverkan på projektet. För att samla denna typ av information om fallet kan forskaren enligt Francis använda sig av en rad olika tillvägagångssätt. Av de som nämns har vi valt att utföra dokumentstudier, platsbesök inklusive inventering, analys och intervjuer.

3.2 Platsbesök

För att sammanställa information om fallet genomfördes platsbesök och inventering vid Katarina Norra skola. Detta gjordes för att beskriva skolgårdsmiljön och dess olika funktioner och kvaliteter. Inför inventeringen utformades en checklista i form av en tabell (se bilaga 1) som framförallt utgick från Boverket och Moviums (2015) riktlinjer och mål för skolgårdar som berör fysisk aktivitet. Det finns ett flertal andra dokument med riktlinjer, men i och med att Boverket är en statlig myndighet som utgått från befintliga studier i utformandet av rekommendationerna ansåg vi att

deras riktlinjer var mest relevanta i förhållande till skolgårdars utformning. Flera kommuner i Sverige har dessutom använt Boverket och Moviums (2015) riktlinjer som utgångspunkt för att ta fram egna lokala rekommendationer. Eftersom Katarina Norra skola är belägen i Stockholms stad utgick vi även från deras måldokument för skolgårdar (Utbildningsförvaltningen 2019) när vi framställde tabellen inför inventeringen. Stockholms stads rekommendationer hänvisar bland annat till Boverket, men utgår även från andra studier (Utbildningsförvaltningen 2019). I tabellen sammanställdes de noteringar som gjordes under inventeringen, med fokus på de kvaliteter och funktioner som direkt bidrar till fysisk aktivitet. Exempel på kvaliteter och funktioner som undersöktes var bland annat olika typer av lekutrustning, varierande rumsligheter och vegetation.

Platsbesöken genomfördes under två separata datum, den 31 januari och 1 mars. Första platsbesöket pågick i cirka 15 minuter varvid endast en översiktlig inventering gjordes. Anledningen till detta var att ett antal elever befann sig på skolgården, vilket medförde att vi inte kunde göra en grundlig inventering och inte heller dokumentera platsen med hjälp av fotografering. Det första platsbesöket bidrog därmed endast med en överblick och bekräftelse på att skolgården uppfyllde våra kriterier om avgränsning. Det andra platsbesöket varade i cirka 45 minuter, vid vilken en grundlig inventering gjordes och skolgårdens kvaliteter och funktioner dokumenterades med hjälp av skriftliga anteckningar samt fotografering. Varför vi valde att fotografera platsen beror på att det gav oss möjlighet att i efterhand se detaljer på gården som vi eventuellt missade vid platsbesöket och att det på ett effektivt sätt visar hur de olika kvaliteterna och funktionerna på gården är placerade i relation till varandra. Att använda sig av fotografering som dokumentation vid fallstudier är dessutom ett alternativ som föreslås av Francis (2019). Även Holm (2014) antyder att fotografering kan anses vara en metod för att samla data. Fotografierna tas i syfte att ge forskaren den information och detaljer som eftersöks, liksom ljudinspelning eller skriftlig dokumentation (ibid). När vi fotograferade Katarina Norra skolgård försökte vi rymma helhetsintrycket av gården i fotografierna såväl som detaljer i form av de kvaliteter och funktioner som vi noterade på platsen. För att illustrera skolgårdens utformning framställdes även en planritning som redovisas i samband med resultatet från inventeringen.

3.3 Intervjuer

För att få en bättre förståelse för frågeställningen om hur man som landskapsarkitekt kan utforma en liten skolgård i förhållande till fysisk aktivitet genomförde vi två semistrukturerade intervjuer med verksamma landskapsarkitekter som har arbetat med att gestalta skolgårdar. Semistrukturerade intervjuer är enligt Brinkmann (2014) en form av kvalitativ intervju som innebär att man använder sig av förutbestämda huvudfrågor som sedan kan efterföljas av

följdfrågor. Vi valde att använda oss av denna typ av intervju eftersom den, till skillnad från en strukturerad intervju, kan bistå med större spelrum för att låta den intervjuade tala fritt. Det gav oss på så vis möjlighet att ta del av en bredare del av den intervjuades kunskap och kompetens, något som även Brinkmann et al. (2014) konstaterar. Brinkmann et al. Menar dessutom att den semistrukturerade intervjun ger intervjuaren bättre möjlighet att rikta in samtalet på de frågor som är mest relevanta i relation till studien. Vi valde att inleda intervjuerna med generella frågor om skolgårdsmiljöer, för att sedan leda in samtalet på det specifika fallet Katarina Norra skolgård samt aspekten fysisk aktivitet. Vi diskuterade även befintliga riktlinjer från Boverket och Movium (2015) samt Utbildningsförvaltningen (2019).

De inspelade intervjuerna transkriberades för hand och sammanställdes i separata dokument. Vi valde att spela in och transkribera allt material eftersom det eventuellt finns delar i materialet som vi annars inte hade kommit ihåg eller haft möjlighet att anteckna på ett detaljerat sätt under samtalet, något som även Brinkmann et al. (2014) föreslår. Efter att transkriptionen sammanställts valde vi att färgkoda materialet utifrån olika teman som de intervjuade berörde; landskapsarkitektens roll i gestaltning, problematik rörande skolgårdars storlek i förhållande till fysisk aktivitet, grönska och slitage samt jämlikhetsaspekter. Tematisering är ett sätt att underlätta tolkning av kvalitativa intervjuer och transkription (Janesick 2014:304). Citat tagna från intervjuerna har bearbetats genom korrigerande av grammatiska misstag och exkludering av överflödiga ord. Denna typ av transkribering – intelligent transkribering – gör citaten mer läsbara och underlättar för läsaren vid tolkning av resultat (McMullin 2023). Samtliga författare till denna uppsats var närvarande vid båda intervjuerna och de genomfördes via videosamtal som beräknades pågå i cirka 60 minuter. De medverkande tog del av ett samtyckesdokument i vilket de gav oss tillåtelse att använda deras namn, arbetsuppgifter samt material från intervju i denna uppsats. Efter samtycke från alla medverkande spelades intervjuerna in. Nedan redogörs mer ingående för hur respektive intervju genomfördes.

3.3.1 Intervju med Katarina Norra skolas gestaltande landskapsarkitekt

Intervjun genomfördes 21 februari 2023 med Eva-Lotta Wolkert, en av de landskapsarkitekter som utformade gestaltningsförslaget för Katarina Norra skolgård när den rustades upp 2017–2018. Genom att intervju henne kunde vi skaffa oss en djupare förståelse för hur arbetet med Katarina Norra skolgård gått till. Wolkert har även jobbat med flera andra skolgårdar genom åren, både stora och små, något som framgick genom att hon jämförde Katarina Norra skolgård med erfarenheter från andra projekt. Frågorna (se bilaga 2) utformades för att få inblick i gestaltningsprocessen, och ge förståelse för Wolkerts upplevelse av att gestalta

den lilla skolgården på Katarina Norra skola. Vi frågade också om, och i så fall hur projektgruppen förhållit sig till Boverkets riktlinjer under processen.

3.3.2 Intervju med landskapsarkitekt och medförfattare till Boverkets riktlinjer

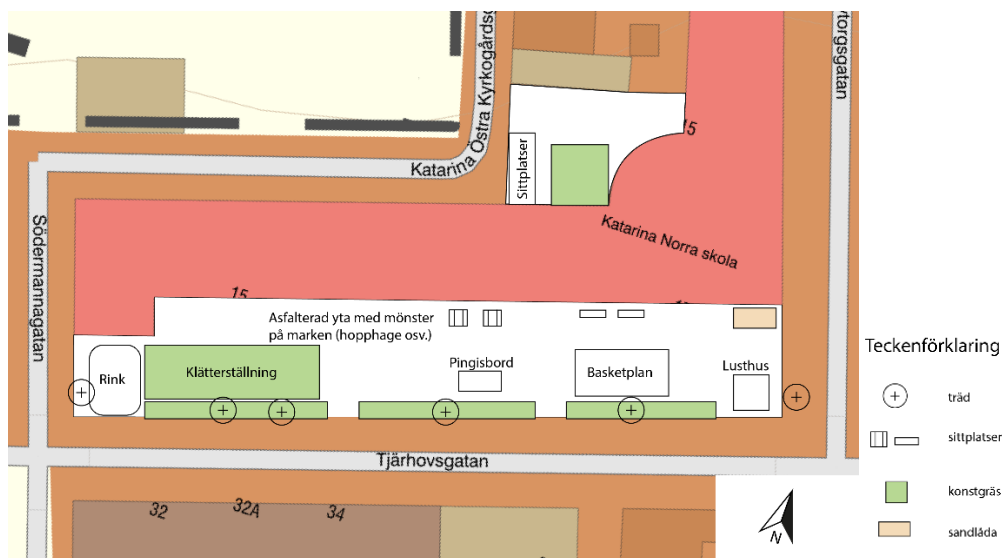
Intervjun hölls 23 februari 2023 med landskapsarkitekten Lena Jungmark, som har varit verksam som gestaltande landskapsarkitekt och bland annat har arbetat med skolgårdsmiljöer. Sedan 2018 har Jungmark arbetat som nationell koordinator för barn och ungas utemiljö på SLU Tankesmedjan Movium och därigenom även varit delaktig i utformningen av *Gör plats för barn och unga!* (2015), vilken innehåller de riktlinjer för skolgårdsmiljöer som Boverket och Movium tagit fram. Jungmark har arbetat mycket med barnperspektiv och kunde ge oss sin generella uppfattning av svårigheterna med att gestalta skolgårdsmiljöer, samt vad gården bör innehålla. Eftersom hon inte har någon tidigare relation till fallet med Katarina Norra skola valde vi att genomföra en kort presentation av skolgården, för att kunna få en utomstående landskapsarkitekts syn på fallet vi undersöker. Intervjun inleddes med frågor (se bilaga 3) om hennes generella uppfattning av att gestalta skolgårdsmiljöer och hur man kan arbeta med Boverkets riktlinjer. Efter att vi introducerat fallet Katarina Norra och kort presenterat vår inventering av skolgården efterfrågades även hennes tankar kring små skolgårdsmiljöer och aspekten fysisk aktivitet i relation till fallet.

4. Resultat

I detta avsnitt redovisas en sammanställning av resultatet i studien kopplat till syfte och frågeställning. Inledningsvis presenteras det material som noterades vid inventeringarna på Katarina Norra skolgård, vilket relaterar till frågeställningen om hur Katarina Norra skolgård är gestaltad samt vilka kvaliteter och funktioner som finns på platsen och som bidrar till elevernas fysiska aktivitet. Därefter introduceras landskapsarkitekternas svar från intervjuerna. Resultatet använder vi i nästkommande avsnitt för att diskutera syftet med uppsatsen — att bättre förstå hur en liten skolgård kan utformas för att främja elevers fysiska aktivitet samt hur man som landskapsarkitekt kan förhålla sig till fysisk aktivitet vid gestaltningen såväl som riktlinjer kring detta.

4.1 Inventering av Katarina Norra skolgård

Katarina Norra skolgård är flack, rektangulär och löper längsmed skolbyggnadens fasad, samt är avgränsad med staket mot gatorna runtom. Vid inventeringen kunde följande kvaliteter och funktioner återfinnas (se figur 3): klätterställning (se figur 4), multifunktionella ytor i form av markeringar för lek i asfalten (se figur 6), pergola, lusthus, ett litet förråd, sex stora träd, en liten sandlåda, basketplan (se figur 7), pingisbord och en mindre rink för bollsport (se figur 5). Av dessa är framförallt klätterställningen, de multifunktionella ytorna, basketplanen, pingisbordet och rinken kvaliteter som direkt bidrar till fysisk aktivitet (Utbildningsförvaltningen 2019). Markmaterialet består till största del (drygt 70 %) av asfalt, men det finns även ytor belagda med konstgräs och grus. Vid inventeringen noterades likaså att ett antal kvaliteter inte kunde återfinnas på gården. Exempelvis saknas större oprogrammerade ytor som lämpar sig för bollsport eller annan lek som kräver att barnen får upp fart. Rutschkana, gungor, vegetationsytor, löst material och variation i topografi saknas också. Trots att variation i rumslighet delvis skapas av de ytor som har tydliga funktioner, såsom rinken och basketplanen samt de mindre byggnaderna som finns på gården, skapas inga tydligt avskilda rumsligheter. Insynsskydd saknas både från gatorna utanför gården samt från skolbyggnadens fönster, och eftersom gården saknar topografisk variation finns det få platser där barnen kan dra sig undan och leka mer avskilt.

Figur 3. Illustrationen visar de kvaliteter och funktioner som noterats vid inventering av Katarina Norra skolgård, samt hur de är placerade i relation till varandra. Skolgårdens yta innefattas av de vita fälten och skolbyggnaden är markerad i rosa. Illustration: Mira Åhlén 2023. Fastighetskarta © Lantmäteriet 2023.

Figur 4. Bilden (vänster) visar den stora klätterställningen. Foto: Mira Åhlén 2023.

Figur 5. Bilden (höger) visar rink för boll- och klubbssport, samt multifunktionell bänk. Foto: Mira Åhlén 2023.

Figur 6. Bilden (vänster) visar skolgårdens utformning, samt lekutrustning och markeringar i asfalten för lek. Foto: Mira Åhlén 2023.

Figur 7. Bilden (höger) visar hur basketplanen är placerad mitt på skolgården. Foto: Mira Åhlén 2023.

4.2 Reflektioner kring den lilla skolgården

Nedan följer den information som framkom i genomförda intervjuer och innehållet är uppdelat efter de teman som kunde identifieras i diskussionerna. Till att börja med lyfter vi de intervjuades upplevelser och åsikter kring Boverkets riktlinjer och landskapsarkitektens roll i att genom gestaltning aktivera eleverna på skolgården. Därefter redogörs för de intervjuades uppfattning kring vikten av grönytor på skolgården såväl som problematiken kring slitage och att inkludera grönytor på en liten skolgård. Slutligen introduceras frågan om hur jämlikhet bland eleverna hanteras och hur landskapsarkitekter kan tillämpa mångfunktionella ytor på en liten skolgård. Aspekten fysisk aktivitet såväl som den problematik som uppkommer vid gestaltning av en liten skolgård genomsyrar resultatet i stort. Med hjälp av resultaten från intervjuerna skapar vi förståelse för hur utformningen av en liten skolgård, som Katarina Norra skolgård, kan påverka elevers fysiska aktivitet och även hur landskapsarkitekter kan förhålla sig till riktlinjer kring detta, vilket är en del av uppsatsens syfte.

4.2.1 Att förhålla sig till riktlinjer i gestaltningen

I intervjuerna framkom att både Wolkert, som gestaltat Katarina Norra skolgård, och Jungmark, som arbetar med barnperspektiv och är medförfattare till Boverkets riktlinjer, anser att det är utmanande att gestalta en skolgård, speciellt när för liten yta är den begränsande faktorn. För att skapa en gynnsam skolgårdsmiljö menar Jungmark att det måste finnas goda förutsättningar och att det är svårt att få till det optimala, eftersom flera faktorer behöver samspela. Som exempel poängterar hon att det måste finnas tillräckligt med utrymme och att skolgården bör vara tillgänglig

för ett lämpligt antal barn i förhållande till ytan. Hon påpekar dock att det finns generella aspekter som är viktiga att tänka på såsom variation i rumsligheter, skolbyggnadens placering på gården och vilken lekutrustning som väljs. Den litteratur som finns kring ämnet, bland annat från Boverket, är ett sätt att få vägledning i gestaltningsprocessen. Wolkert menar dock att många av rekommendationerna för den ideala skolgården inte är applicerbara på fall där skolgården är liten, såsom exempelvis Katarina Norra skola. Hon nämnde också att hon varit delaktig i ett projekt där skolgården anlades 2015, där barnen endast hade tillgång till drygt tre kvadratmeter friyta per elev, vilket visar att det än idag planeras för skolgårdar med liten yta. Trots att det är svårt att integrera alla kvaliteter och funktioner som rekommenderas på små skolgårdar anser Wolkert att det är viktigt att som landskapsarkitekt förstå syftet med riktlinjerna och att ha kunskap inom ämnet.

Under intervjuerna lyfte vi frågan om det vore relevant att etablera prioriteringar i Boverkets riktlinjer för att göra det tydligt vad som är viktigast att få in på en mindre skolgård. Jungmark påpekade då att förutsättningarna för skolgårdar skiljer sig mycket från fall till fall, och att det därför inte går att skapa en generell vägledning för prioriteringar. Hon underbyggde argumentet genom att göra en exemplifierande jämförelse mellan en hypotetisk skola i ett miljonprogramsområde och en skola i innerstaden. Om det runt den lilla skolgården i miljonprogramsområdet finns mycket grönyta behövs vissa kvaliteter, medan skolgården som ligger i en tät innerstad utan närliggande grönska behöver helt andra kvaliteter på skolgården. Både Jungmark och Wolkert anser att landskapsarkitekter är skolade att tänka på helheten och att det är viktigt att vara medveten om hur man kan komplettera skolgården med funktioner i omgivningens utemiljöer. Till exempel menar Jungmark att om det finns en bollplan i närheten eller gungor i en park som de flesta skolbarnen redan går förbi, kanske man inte ska använda en stor yta på skolgården till gungor. Landskapsarkitekterna har alltså stort ansvar att skapa en fungerande gestaltning genom att planera vad som ska inkluderas på skolgårdens med hänsyn till vad som finns utanför dess gränser. I samband med detta framförde Jungmark även en tanke om att en certifiering för landskapsarkitekter som jobbar med barnperspektiv och har särskild kunskap om vad som behövs i barns utemiljöer skulle vara ett sätt att höja statusen inom yrket.

4.2.2 Grönytors betydelse i skolgårdsmiljö

När skolgårdens yta är liten är det ofta grönyterna som går förlorade först. Detta är något som nämns av Jungmark, samtidigt som hon understryker att grönyta är en viktig del av barnens upplevelse av utemiljön. Jungmark poängterar också att naturmiljöer bidrar med lek och rörelse på ett sätt som fast lekutrustning sällan kan. I fallet med Katarina Norra skola nämnde Wolkert att det fanns "några befintliga träd som man inte vill skada eller göra någonting med" och anledningen till detta

berodde bland annat på svårigheten i att etablera ny vegetation på skolgårdar. Både Wolkert och Jungmark antyder att det mest optimala är om det finns befintlig vegetation som kan sparas, då grönytor ofta är väldigt attraktiva platser för barn att leka på och därmed har oerhört högt värde på skolgården.

Att få in grönyta på en liten skolgård anser båda de intervjuade är en av de största svårigheterna i gestaltningen och Jungmark menar att det krävs yta för att lyckas med vegetation på en skolgård. Detta beror framförallt på att det ofta är väldigt högt slitage på skolgårdar då många barn vistas på platsen flera gånger dagligen, och om arealen per elev är för liten blir trycket på de ytor som finns oerhört stort. Eftersom många barn prefererar att leka i gröna miljöer är det också det som slits mest. Wolkert lyfter frågan om hur man får till vegetationsytor som håller på skolgårdar, en problematik som återkommer i båda intervjuerna. Jungmark säger även att när ytan är för liten kan man försöka spara den vegetation som eventuellt finns men att slitage är ett påtagligt problem. Jungmark säger:

Det [grönyta] drar barnen till sig och det är väldigt attraktivt att vara bland buskar och träd. Barnen går dit och då blir det väldigt kompakterad mark och hög nedslitning eftersom de vill leka med det. [...] För att lyckas med vegetationen krävs yta. (Jungmark)

På en liten skolgård är det enligt Jungmark även svårt att etablera ny vegetation eftersom växter i tillväxtstadiet är särskilt känsliga för slitage. Att införa nya grönytor på gården är svårt dels eftersom det tar flera år för växterna att etablera sig, dels för att det kan vara svårt att avgränsa en större del av skolgården under tiden. På en liten skolgård är det sällan ett möjligt alternativ att stänga av en del av skolgården för att låta vegetationen etablera sig, eftersom det kräver en stor andel av gårdens yta och minskar barnens tillgång till friyta för lek och rörelse under tiden. Båda de intervjuade återkommer flera gånger till att det framförallt är grönytor som försvinner på skolgårdar med för liten yta.

4.2.3 Vikten av jämlikhet – utmaning i gestaltningen

Utöver att den lilla ytan riskerar att medföra att grönytor går förlorade är det även komplicerat att rymma olika funktioner som gynnar olika barns behov. På en skola som Katarina Norra där barn mellan åldrarna 6–15 år samsas om den lilla skolgården blir detta ett påtagligt problem. Jungmark belyser att olika åldrar har olika behov, och att gården på Katarina Norra skola verkar vara mer anpassad för äldre barn. Hon menar även på att det är viktigt att vara medveten om jämlikhetsaspekten och åldershierarkin mellan eleverna. Ofta tar de äldre barnen över exempelvis bollplaner, medan de yngre inte får tillträde och blir exkluderade ur leken. Ett sätt att hantera problemet är enligt både Wolkert och Jungmark att dela in gården i olika zoner som anpassas efter olika åldersgrupper och behov, samt att hitta sätt att göra platserna mer multifunktionella. Enligt Wolkert var

multifunktionella ytor något som planerades in på Katarina Norra skolgård av anledningen att de kan uppfylla flera barns behov och har flertalet användningsområden. Utöver åldersgruppernas särskilda behov finns det även en distinktion mellan olika kön. Detta är framförallt tydligt vad gäller bollplaner, varvid Jungmark påpekar att dessa ofta är killarnas plats. Även skillnader i barnens uppväxt och socioekonomiska situation påverkar deras upplevelse av skolgårdsmiljön. Eftersom det kan finnas barn som endast har tillgång till att vistas inom staden på sin fritid och varken har tillfälle att komma ut i naturområden eller engagera sig i fritidsaktiviteter och sportklubbar som kostar pengar kan skolgårdsmiljön vara den enda kontakt med exempelvis natur som de får. Jungmark anser att alla barn bör få tillgång till de upplevelser och den naturkontakt som skolgården kan bidra med och att detta är ett argument för att skolgårdar ska vara tillräckligt rymliga och välgestaltade.

5. Diskussion

I kommande avsnitt diskuteras resultaten utifrån tre kategorier: skolgården som helhet och omgivningens förutsättningar, problematik kring grönytor och slitage samt hantering av olika barns behov med hjälp av gestaltning. Syftet är att analysera hur en liten skolgård kan påverka elevers fysiska aktivitet utifrån tidigare forskning kring barns aktivitetsmönster och varierande behov, såväl som utifrån det material som samlats genom platsbesök och intervjuer. Dessutom diskuteras om landskapsarkitekter vid gestaltning av en liten skolgård har möjlighet att följa befintliga rekommendationer och riktlinjer. Fallet Katarina Norra skolgård som exempel analyseras och diskuteras genomgående, samt bidrar till uppsatsens generella resonemang rörande små skolgårdar. Slutligen granskas den metod som använts i denna uppsats kritiskt, och förslag på förbättringar presenteras.

5.1 Skolgården som helhet och omgivningens förutsättningar

Resultaten visar att det i utformandet av en skolgård är viktigt att ta hänsyn till omgivningen och vilken kontext skolan är belägen i. Dessutom framkommer att den begränsade ytan på Katarina Norra skolgård, och på små skolgårdar generellt, gör det mycket svårt att rymma alla de kvaliteter och funktioner som rekommenderas, vilket stärker argumentet att omgivningen bör tas i beaktning som komplement. Med anledning av detta anser vi att det är viktigt att som landskapsarkitekt vara medveten om hur skolgårdens funktioner kan kompletteras med hjälp av kvaliteter i omgivningens utemiljöer. Kompletterande kvaliteter kan bland annat vara parker, lekparkar eller idrottsplatser, som alla bidrar till fysisk aktivitet och eventuell naturkontakt (Boverket & Movium 2015). Om det finns kvaliteter i omgivningen krävs det att möjligheten för eleverna att transportera sig dit undersöks. För att eleverna ska kunna nyttja dessa utemiljöer kan man låta äldre elever röra sig utanför skolans område och fokusera på att skapa kvaliteter för yngre barn, som inte har samma frihet att röra sig utanför skolgården. Alternativet att nyttja områden utanför skolans gränser kan dock inte garanteras eftersom det, framförallt för yngre barn, kräver att pedagogerna har möjlighet att följa barnen utanför skolans område. Landskapsarkitekter har också begränsade möjligheter att

påverka hur skolgårdsmiljön och eventuella omgivande utemiljöer används av pedagoger och elever, vilket även de intervjuade tar upp i respektive intervju. Även skolans tidsschema, med tidsbegränsade raster, påverkar elevernas möjlighet att ta sig utanför skolans område (SCB 2022).

Resultatet visar att Boverkets riktlinjer kan fungera som stöd i gestaltningen och bidrar med kunskap om barnperspektiv, men vi anser trots detta att det eventuellt vore gynnsamt om myndigheter kunde bidra med ytterligare information rörande vilka kvaliteter omgivningen kan bidra med till skolgårdar, samt ge vägledning i hur riktlinjerna bör prioriteras. Även om förutsättningarna skiljer sig mellan olika skolgårdar är informationen i riktlinjerna baserade på vetenskapliga studier (Boverket & Movium 2015) och det borde därför finnas argument för vad som är mest gynnsamt för eleverna, även i relation till fysiska aspekter. Det är dock viktigt att Boverket trycker på att alla delar i riktlinjerna bör inkluderas, eftersom det är ett starkt argument för att planera skolgårdar med tillräcklig yta, som då kan innefatta alla kvaliteter och på så sätt uppfylla samtliga rekommendationer. I och med det kan landskapsarkitekter argumentera både för yta och kvalitet utifrån de fastställda riktlinjer som myndigheten bidrar med.

Eftersom alla landskapsarkitekter har olika kunskap och preferenser påverkas gestaltningen avsevärt av vem som får uppdraget. Samtidigt bedömer vi att landskapsarkitektur är en form av konst där skaparen bör ha viss kreativ frihet och tillåtelse att sätta en egen prägel på arbetet. Som studenter har vi ännu ingen yrkeserfarenhet inom ämnet, vilket måhända är en anledning till att vi upplever denna brist i rekommendationerna. De landskapsarkitekter som intervjuades i denna uppsats och som har flera års erfarenhet av att gestalta skolgårdar anser däremot att landskapsarkitekter är skolade att se helheten och gör kvalificerade val baserat på tidigare yrkeserfarenhet. I en av intervjuerna framgick en önskan om att höja statusen på landskapsarkitekter som arbetar med barnperspektiv genom en certifiering inom yrket. Även om det skulle kunna bidra till att skolgårdsmiljöer i högre utsträckning gestaltas för att uppfylla elevernas behov kan det också vara svårt att få till stånd. En certifiering skulle kräva att utbildningen för landskapsarkitekter förändras, alternativt att det sätts upp ramverk kring vem som blir tilldelad denna certifiering. Det förutsätter också att beställare som anlitar landskapsarkitekter tar hänsyn till denna certifiering, något som inte kan garanteras. Dock skulle en certifiering kunna bidra till att beställare får större förståelse kring yrket landskapsarkitektur, och att gestaltning av skolgårdar är komplext, samt kräver kunskap inom barnperspektiv.

Frågan om vilka kvaliteter och funktioner som är mest gynnsamma för barnen är komplex, och i resultaten framgick att det alltid är en avvägning vid beslut om vad som ska införas på en skolgård. I denna uppsats har vi, för att avgränsa studien, valt att främst fokusera på aspekten fysisk aktivitet, men faktum är att gestaltningen även behöver ta hänsyn till en rad andra faktorer. Boverkets och Moviums (2015)

måldokument lyfter inte enbart vikten av fysisk aktivitet, utan behandlar även andra kvaliteter och funktioner som bör inkluderas i gestaltningen. Exempelvis bör skolgården omfatta lugna platser med möjlighet att dra sig undan och vila på såväl som pedagogiska utrymmen som kan användas som del i undervisningen. Med anledning av att vi inte fokuserat på dessa aspekter i samma utsträckning som frågan om att aktivera eleverna fysiskt kan vi inte bedöma huruvida Katarina Norra skolgård i sin helhet är anpassad efter Boverket och Moviums (2015) riktlinjer. I dagens läge är dock utformningen av gården inte optimal i förhållande till Boverkets riktlinjer, då många kvaliteter relaterade till fysisk aktivitet har uteblivit.

På Katarina Norra skola försökte landskapsarkitekterna lösa frågan om begränsad yta genom att skapa multifunktionella ytor som aktiverar eleverna på flera sätt och som kan användas till olika typer av aktiviteter. Utifrån studien gjord av Andersen et al. (2019) är detta positivt, eftersom multifunktionella ytor stimulerar alla barn till fysisk aktivitet. Ett exempel på ett multifunktionellt redskap som infördes är den stora klätterställningen (se figur 4, s. 25) som barnen bland annat kan hänga och klättra i såväl som springa runt och öva balansgång på. Klätterställningen är därmed en kvalitet som bidrar till fysisk aktivitet (Boverket 2021a). Ställningen är stor nog att rymma flera barn samtidigt och tillåter dem att utveckla egna lekar samt utnyttja redskapet på olika sätt utifrån deras egna förutsättningar vartefter deras fysiska kapacitet utvecklas³. Dock visar studier att flera mindre lekredskap med olika funktioner som placeras i grönytor ger större effekt på barns fysiska aktivitet än ett stort multifunktionellt redskap (Boverket & Movium 2015). Det skulle därmed kunna argumenteras för att det hade varit mer gynnsamt att planera in flera mindre lekredskap än ett stort, även om klätterställningen också bidrar till lek och rörelse.

Det fanns flera multifunktionella kvaliteter på Katarina Norra skolgård, däribland bänkarna som påstås ha flera funktioner och därför kan anses ha kvaliteter som bidrar till fysisk aktivitet. De är utformade för att ge barnen möjlighet att klättra på dem såväl som att använda dem som sittplats, vilket kan bidra till ökad rörelse. Basketplanen, pingisbordet och rinken är inte gestaltade för att vara multifunktionella men kan även de användas på flera sätt och till olika typer av aktiviteter, även om de ofta används till organiserad sport. Dessa kvaliteter bidrar starkt till fysisk aktivitet, eftersom sport medför intensiv aktivitet (Pagels et al. 2014). Många av de rörelsestimulerande redskap och ytor som återfinns på Katarina Norra är dock beroende av att skolan tillhandahåller visst material. Pingisbordet, basketplanen och den lilla rinken kräver att skolan erbjuder bollar, racket, klubbor eller andra föremål att leka med. Därmed kan dessa ytor bli ett bekymmer på Katarina Norra skolgård om skolan inte har möjlighet att erbjuda den typen av lekmaterial. Detta är en problematik som kan antas återkomma på små skolgårdar

³ Eva-Lotta Wolkert, gestaltande landskapsarkitekt vid upprustningen av Katarina Norra skolgård, videosamtal 21 februari 2023.

generellt, eftersom funktioner som är anpassade för bollek ofta planeras in i skolans utemiljö, istället för andra kvaliteter. Multifunktionella ytor kan därför anses vara ett alternativ för att bidra till fysisk aktivitet på små skolgårdar, som behöver prioritera kvaliteter och funktioner med högt lekvärde som kan användas av flera barn, samt utan komplement i form av löst material.

5.2 Problematik kring grönytor och slitage på en liten skolgård

Resultaten visar att konsekvensen av en liten skolgård ofta blir att vegetationsytorna uteblir (se figur 1 och 2, s. 12,13). Eftersom grönyta är en kvalitet som bidrar till elevernas fysiska aktivitet kan minskat antal grönytor få negativ effekt på barnens välmående (Boverket & Movium 2015). Anledningen till att vegetationsytorna uteblir beror dels på att grönytor kräver mycket plats, men också att de är känsliga för slitage (Jansson et al. 2021). Speciellt på små skolgårdar där många barn vistas på samma yta dagligen är slitage ett påtagligt problem. Alternativet att avgränsa en del av skolgården för att etablera ny vegetation skulle på Katarina Norra skolgård innebära att barnen får än mindre utrymme att röra sig på. Dessutom antar vi att marken är väldigt kompakterad, eftersom den har utsatts både för barnens trampande och stor påfrestning vid byggnation. Konsekvensen av detta är att det förmodligen skulle krävas mycket arbete och stor budget för att anlägga nya vegetationsytor, då man hade behövt utföra markförbättring. Resultaten visar att tillräcklig yta är ett krav för att lyckas med grönytor på en skolgård, både för att undvika slitage och vid etablering av ny vegetation. Skolgården på Katarina Norra skola är så pass liten att den växtlighet som eventuellt ryms skulle bli utnött på grund av slitage och ha svårt att överleva den påfrestning som barnens lek innebär. Den lilla skolgården kan därmed inte bidra med grönytor som gynnar eleverna med lek- och rörelsevärden. Det blir därför oerhört viktigt att i så stor utsträckning som möjligt bevara befintlig växtlighet på små skolgårdar.

På Katarina Norra skola finns det ytterst sparsamt med befintlig vegetation, vilken idag endast består av sex högstammiga träd. Enligt skolgårdens gestaltande landskapsarkitekt var det även den vegetation som fanns under upprustningsarbetet och landskapsarkitekterna var måna om att bevara den, framförallt eftersom de var medvetna om problematiken kring att etablera ny vegetation. Samtliga träd är belägna i utkanten av gården, och går inte att klättra i då de är så pass högt uppstammade. Om träden hade haft grenar längre ner på stammen hävdar vi att de hade kunnat bidra till viss fysisk aktivitet då barnen hade haft möjlighet att klättra och hänga i dem. Träden på Katarina Norra skolgård bidrar dock med skugga och en del löst material då löven faller, vilket kan ha ett visst lekvärde. Vi resonerar även att träden ger ett visst naturvärde, om än litet, som möjligen kan stimulera de

sinnen som bidrar till lek och aktivitet när barn vistas i större naturmiljöer. För att integrera mer grönska på gården skulle ett alternativ kunna vara att använda sig av växter som inte är beroende av yta horisontellt. Exempelvis hade staketet och pergolan som finns på gården kunnat användas för att etablera grönska som växer vertikalt. Detta skulle bidra till ökad naturkontakt, vilket kan stimulera till fantasilek som ofta innefattar rörelse (Jansson et al. 2021).

Det slitage som påverkar skolgården får även konsekvensen att markmaterialen i övrigt måste tåla stor påfrestning. På Katarina Norra skola innebär det att gården i princip är helt hårdgjord. De hårdgjorda ytorna är flacka och har ingen variation i topografi. Naturlig variation i topografi ger ökad fysisk aktivitet hos barn, där de övar färdigheter som bland annat innefattar balans (Boverket & Movium 2015). Ett sätt att utveckla Katarina Norra skolgård möjlighet att stimulera barnen till mer rörelse hade kunnat vara att skapa en mer varierad topografi. Utifrån Katarina Norra skolgård kan vi anta att problematiken som uppstår kring både grönytor och slitage återkommer på många små skolgårdar, eftersom de alla utsätts för stor nedslitning. Slitage är därmed en stor begränsning för landskapsarkitekter i val av material vid gestaltning.

5.3 Att hantera olika barns behov i gestaltningen på en liten skolgård

Katarina Norra är till elevantalet sett en stor skola och innefattar elever i väldigt varierande åldrar, från förskoleklass till årskurs 9. Skolgårdens storlek speglar dock inte antalet elever och erbjuder knappt två kvadratmeter friyta per elev. Resultatet visar att åldersvariationen bidrog med många svårigheter när Katarina Norras skolgård gestaltades och att det var vanskligt att inkludera alla behov som bredden av åldrar har på den lilla ytan. Vid inventeringen upplevde vi att gårdens gestaltning framförallt är anpassad för äldre barn, och att yngre barn som har ett större behov av småskalighet inte fått samma utrymme i planeringen. Gården består till stor del av utrustning som gynnar äldre elevers organiserade lek, som basketplan, rink och pingisbord, men som inte stimulerar till fantasilek och motoriska rörelser. Grönytor, varierad topografi och terräng, samt mindre redskap med olika funktioner hade kunnat bidra till andra typer av lek och rörelse (Boverket & Movium 2015).

Resultaten visar att de sociala hierarkierna på Katarina Norra skolgård inte har tagits i beaktande till fullo. När många barn vistas på skolgården blir det tydligt var olika åldersgrupper och individer befinner sig i den sociala hierarki som finns bland eleverna (Ndhlovu & Varea 2016). I många sammanhang upplever yngre barn en otrygghet när äldre elever tar över, vilket kan leda till att vissa barn inte får tillgång till skolgårdens olika funktioner och blir stillasittande istället för att delta i lek och rörelse (ibid). På Katarina Norra skolgård tar exempelvis basketplanen upp en stor

del av skolgården, vilket innebär att ytan går förlorad för de barn som inte använder planen för tillfället. Eftersom planen är placerad mitt på den smala skolgården blir ytorna runt den endast passager då det inte finns plats för andra lekar som kräver utrymme. De bänkar och sittplatser som finns runt omkring basketplanen kan också bli utsatta platser, eftersom de är placerade precis intill. Vid fartfyllda lekar med användning av bollar kan det kännas obehagligt att använda sittplatserna, eftersom de som sitter på bänkarna lätt kan bli träffade av en boll. Ndhlovu & Varea (2016) nämner att yngre barn i deras studie sagt att “you have to be careful you could be bumped over and get hurt” (s. 499) och detta skulle även kunna bli en problematik på Katarina Norra skolgård när elever använder sportytorna. För att undvika att olika åldersgrupper exkluderar varandra på skolgården kan rastscheman införas, där olika åldersgrupper har lektionsuppehåll under olika tider. Detta är inte något som landskapsarkitekten kan påverka, men som kan föreslås till skollädaingen då det kan gynna eleverna.

Att skapa goda förutsättningar för alla elevers behov, oavsett ålder, är en utmaning på en liten skolgård. Å ena sidan kan det argumenteras för att kvaliteter för de yngre eleverna, som inte kan ta sig utanför skolans område på egen hand bör prioriteras, men å andra sidan ska skolgården vara en plats för alla skolans elever oavsett ålder, och därför kan man inte bortse från äldre elevers behov. Äldre barn prefererar ofta organiserade lekar och sport som kräver mer plats, såsom bollsport, och det kan vara svårt att aktivera dem på en skolgård med liten yta. I fallet med Katarina Norra skola finns det dock en fotbolls- och basketplan på andra sidan gatan, dit de äldre barnen hypotetiskt sett skulle kunna gå. Detta hade kunnat tas i beaktning vid planeringen av skolgården, och därmed hade basketplanen på skolgården kunnat väljas bort till förmån för något annat som kompletterar omgivningen med ytterligare en funktion. För de yngre eleverna, som i de flesta fall har behov av att leka på andra sätt än organiserad bollsport, hade detta sätt att gestalta eventuellt varit mer gynnsamt. Dock är det viktigt att påpeka att de yngre elever som vill spela bollsporter inte har samma möjlighet att ta sig till bollplanen på andra sidan gatan, eftersom de kräver uppsikt av en vuxen. Det är alltså viktigt att det finns sportytor även på skolgården, men samtidigt måste man då vara medveten om hur det påverkar olika elevers upplevelse av gården.

Att dela in skolgården i zoner som anpassas efter olika aktiviteter och åldrar kan vara ett sätt för landskapsarkitekter att se till att barnens varierande behov tillfredsställs. På Katarina Norra skolgård verkar det dock inte som att landskapsarkitekterna har arbetat särskilt mycket med zonerna som bland annat Utbildningsförvaltningen (2019) omtalar. Ett sätt att inkludera fler elever skulle kunna vara att utveckla zonerna tydligare, men eftersom ytan är begränsad kan det vara svårt då de kräver utrymme. Större variation i rumslighet skulle däremot kunna bidra till att eleverna kan avskärma sig från varandra och på så sätt få större möjlighet att leka avskilt, vilket bidrar till en mer varierande gård.

Utbildningsförvaltningen (2022) menar att aktiva idrottszoner bör placeras i utkanten av gården, men eftersom basketplanen på Katarina Norra skolgård är placerad i mitten av gården, frångår gestaltningen i det fallet rekommendationerna. Detta kan ifrågasättas, men troligen beror det på platsbristen som råder och på en liten skolgård som Katarina Norra skola kan det vara svårt att arbeta med zoner så som det rekommenderas eftersom förutsättningen om tillräckligt stor yta saknas.

Katarina Norra skolgård stimulerar framförallt barn som föredrar bollsport. Även om det är positivt att aktivera en viss målgrupp kan det också vara problematiskt ur ett jämlikhetsperspektiv. Som tidigare nämnt visar många studier att programmerade ytor för bollsport framförallt gynnar killars fysiska aktivitet (Pagels et al. 2014). Enligt Wolkert fick "fysisk aktivitet kanske komma in lite mer än lugn och ro, på en sådan liten skolgård". Dock återfinns få kvaliteter och funktioner som enligt Andersen et al. (2019) stimulerar rörelse hos tjejer, såsom vegetationsytor och platser för dans. Därmed skulle det kunna påstås att fysisk aktivitet som främst är fördelaktig för killar fick ta större plats på gården, även om många tjejer också uppskattar traditionell bollsport.

Den fasta lekutrustningen och de programmerade ytorna består framförallt av sådant som traditionellt sett bidrar till fysisk aktivitet och som är utformade för en viss typ av lek och rörelse (Boverket & Movium 2015). Det kan vara svårt att gå ifrån det traditionella synsättet på fysisk aktivitet, där framförallt fast lekutrustning fått utrymme. Faktum är att även grönytor och oprogrammerade ytor bidrar till fysisk aktivitet, eftersom barnen då får möjlighet att använda sin fantasi för nya typer av lekar. Tillräckligt med utrymme för "självstyrd lek och rörelse och möjlighet att utforska, skapa och kunna sätta spår i sin omgivning" (Boverket & Movium 2015:17) är också en viktig förutsättning för fysisk aktivitet. Utbildningsförvaltningen (2022) påpekar att även de barn som vistas på små skolgårdar är i behov av ytor för fri aktivitet eftersom alltför programmerade ytor kan få negativa konsekvenser, men nämner inte vilka dessa konsekvenser kan vara specifikt. En tolkning är att påståendet utgår från att andra typer av ytor stimulerar till andra aktiviteter som exempelvis innefattar motoriska rörelser. Oprogrammerade ytor är något skolgårdsmiljön på Katarina Norra skola inte kan bidra med, eftersom det mesta är hårdgjort och skolgårdens storlek är begränsad, samt att landskapsarkitekterna har prioriterat fast lekutrustning. Detta kan vara på grund av att de ansåg det mest relevant, men det är också möjligt att beställaren satte krav på vad som skulle inkluderas på skolgården. I resultatet framkom att landskapsarkitekter kan behöva informera beställaren om andra perspektiv på fysisk aktivitet för att ha möjlighet att gestalta något som inte är en "traditionell" skolgårdsmiljö som innehåller en viss typ av funktioner. Att anta en pedagogisk och undervisande roll som landskapsarkitekt är antagligen svårt, men i fall liknande Katarina Norra skolgård anser vi att Boverkets riktlinjer, tillsammans med andra rekommendationer, kan vara ett sätt att få stöd i sin argumentation. Det blir också

av yttersta vikt att landskapsarkitekter har kunskap om vilka kvaliteter som bidrar till fysisk aktivitet förutom traditionella lekredskap.

5.4 Metoddiskussion

I metoden finns några felkällor som skulle kunna åtgärdas. Att göra en fallstudie på endast en skola är inte representativt för alla skolgårdar, men kan användas som exempel i den generella diskussionen om hur små skolor är gestaltade och hur Boverket och Moviums (2015) riktlinjer om fysisk aktivitet kan appliceras vid gestaltningen av dessa. På grund av tidsbrist var det inte möjligt analysera flera skolgårdar, men hade vi haft mer tid hade vi gärna tittat på fler skolor för att kunna göra en mer övergripande analys, något som kan göras i kommande studier.

Om möjlighet hade funnits hade vi även velat intervjua fler personer som jobbat med olika projekt. Detta var svårt att förverkliga i denna studie, dels på grund av tidsbrist, dels på grund av att många yrkesverksamma landskapsarkitekter är upptagna och inte har möjlighet att upplåta sin tid till oss. Vi hade även velat intervjua fler landskapsarkitekter som deltog i projektet Katarina Norra skolgård. Tyvärr var detta inte möjligt när denna studie genomfördes men att intervjua fler landskapsarkitekter hade givit en mer nyanserad bild som inte enbart baseras på en persons upplevelse. Det hade även varit intressant att intervjua fler av dem som arbetat med att ta fram Boverkets riktlinjer för att skapa en mer komplett förståelse kring bakgrunden till hur dessa är menade att tolkas och arbetas med.

6. Slutsatser

Syftet med uppsatsen var att skapa förståelse för hur gestaltningen av en liten skolgård påverkar elevers fysiska aktivitet. Dessutom var intentionen att undersöka hur landskapsarkitekter kan arbeta med gestaltningen av en liten skolgårdsmiljö utifrån befintliga riktlinjer om fysisk aktivitet. Det finns flera svårigheter med att gestalta skolgårdsmiljöer generellt och frågan är komplex, eftersom förutsättningarna är olika från fall till fall. Något som dock framkommer i båda de intervjuer som genomförts och den litteratur som vi tagit del av är att storleken på skolgården starkt påverkar landskapsarkitektens möjlighet att skapa en ideal miljö för barnen utifrån befintliga riktlinjers rekommendationer. Fallet med Katarina Norra skolgård, som endast erbjuder cirka två kvadratmeter friyta per elev, är inte det enda exemplet på en skolgård med mindre friyta än vad riktlinjerna rekommenderar. Även om Katarina Norra skolgård visar att det är möjligt att integrera kvaliteter som bidrar till fysisk aktivitet, saknas ett antal funktioner som hade gynnat ett större antal elevers olika behov och förutsättningar, såsom grönytor, varierande rumsligheter och topografi. Trots att både myndigheter och yrkesgrupper verkar vara medvetna om problematiken kring hur den lilla ytan påverkar elevernas fysiska aktivitet och mående, finns det moderna exempel på nyligen planlagda skolgårdar som inte heller möter Boverkets riktlinjer rörande storlek. Med vetskapen om detta är det därför viktigt att landskapsarkitekter har kunskap om hur små skolgårdar utformas för att möta elevernas behov att röra på sig, trots att det ideala hade varit att planera för större skolgårdar. Detta för att bidra till att öka barns rörelse och i förlängningen till att elever uppfyller WHO:s rekommendationer kring fysisk aktivitet såväl som det svenska folkhälsomålet. På så vis kan landskapsarkitekter ta del i arbetet att skapa ett hållbart samhälle.

I denna uppsats ligger fokus på aspekten fysisk aktivitet, vilket är en oerhört viktig del i barns välmående. I kommande studier vore det relevant att även studera andra aspekter som berör barnen på skolgården, såsom sol- och skugga, möjlighet till pedagogisk verksamhet i utemiljön eller platser för lugn och ro. Eftersom resultatet visar att flera kvaliteter och funktioner som bidrar till fysisk aktivitet inte ryms på Katarina Norra skolgård, kan vi dra slutsatsen att det finns en problematik i att integrera ytterligare kvaliteter utöver de som bidrar till fysisk aktivitet. Faktum kvarstår därmed att det finns många svårigheter i att gestalta små skolgårdar. Vi anser därför, trots att det är viktigt att ha kunskap om hur små skolgårdar kan

gestaltas, att landskapsarkitektens viktigaste roll är att ifrågasätta huruvida det är hållbart att fortsatt planera för små skolgårdar.

Referenser

- Andersen, H.B., Christiansen, L.B., Pawlowski, C.S. & Schipperijn, J. (2019). What we build makes a difference – Mapping activating schoolyard features after renewal using GIS, GPS and accelerometers. *Landscape and urban planning*, 191. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2019.103617>
- Active Healthy Kids (2022). *Sweden report card 2022*. [Faktablad]. Stockholm: Active Healthy Kids Sweden. <https://www.activehealthykids.org/sweden/> [2023-01-26]
- Boverket & Movium (2015). *Gör plats för barn och unga! En vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*. (1). Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>
- Boverket (2016). *Rätt tätt - en idéskrift om förtätning av städer och orter*. Karlskrona: Boverket. <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskraft-om-fortatning-av-stader-orter.pdf>
- Boverket (2019). *Grönska främjar hälsa och välbefinnande*. <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/teman/ekosystemtjanster/naturen/valbefinnande/> [2023-03-03]
- Boverket (2021a). *Dimensionera utemiljön för kvalitet och variation*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/skolors-miljo/byggnaden-och-utemiljon/utemiljons-struktur/utemiljons-storlek/> [2023-03-06]
- Boverket (2021b). *Utemiljöns funktioner och struktur gestaltas utifrån verksamhetens behov*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/skolors-miljo/byggnaden-och-utemiljon/utemiljons-struktur/> [2023-01-25]
- Boverket (2022a). *Om Boverket*. <https://www.boverket.se/sv/om-boverket/> [2022-02-17]
- Boverket (2022b). *Skolgårdarnas ytor fortsätter att minska*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/barns-och-ungas-utemiljo/nationell-kartlaggning-visar-att-skolgardarna-krymper/> [2023-01-26]
- Boverket (2022c). *Strategisk planering för långsiktigt hållbara förskolor och skolor*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/skolors-miljo/larmiljoer-samhallsbygget/strategisk-planering/> [2023-03-09]
- Boverket (2023). *Vägledning om barns och ungas utemiljö*. [Vägledning om barns och ungas utemiljö - Boverket](#) [2023-03-20]

- Brinkmann, S. (2014). Unstructured and semistructured interviewing. I: Leavey, P. (red). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. New York: Oxford University Press. 277–299.
- Brinkmann, S., Jacobsen, M.H. & Kristansen, S. (2014). Historical overview of qualitative research in the social sciences. I: Leavey, P. (red). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. New York: Oxford University Press. 17–42.
- FN-förbundet (2018). *Agenda 2030 och de globala målen för hållbar utveckling – ett informationsmaterial från Svenska FN-förbundet*. 2 uppl., Stockholm: Svenska FN-förbundet.
- Folkhälsomyndigheten (2021). *Fysisk aktivitet och svenska riktlinjer*. [Fysisk aktivitet och svenska riktlinjer — Folkhälsomyndigheten \(folkhalsomyndigheten.se\)](https://www.folkhalsomyndigheten.se) [2023-03-08]
- Folkhälsomyndigheten (2022). *Nationella folkhälsomål och målområden*. <https://www.folkhalsomyndigheten.se/en-god-och-jamlik-halsa-pa-alla-nivaer/tema-folkhalsa/vad-styr-folkhalsopolitiken/nationella-mal-och-malomraden/> [2023-02-06]
- Francis, M. (2019). *A case study method for landscape architecture*. Washington: Landscape architecture foundation.
- Holm, G. (2014). Photography as a Research Method. I: Leavey, P. (red). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. New York: Oxford University Press. 383–384.
- Janesick, V.J. (2014). Oral history interviewing: Issues and possibilities. I: Leavey, P. (red). *The Oxford Handbook of Qualitative Research*. New York: Oxford University Press. 300–314.
- Jansson, M., Schneider, J., Mårtensson, F., Kylin, M. & Fridell, L. (2021). *Rum för skolan utemiljö - Fördjupad analys kring yta för förskolegård och skolgård*. (2021:4). Alnarp: Sveriges Lantbruksuniversitet – Institutionen för landskapsarkitektur, planering och gestaltning. <https://publications.slu.se/?file=publ/show&id=111630>
- Lasson, Å. (2022). *Lärmiljön viktig för barns motoriska färdigheter*. Skolporten, 23 dec. <https://www.skolporten.se/forskning/intervju/larmiljon-viktig-for-barns-motoriska-fardigheter/> [2023-03-07]
- McMullin, C. (2023). Transcription and Qualitative Methods: Implications for Third Sector Research. *Voluntas*. 34, 140–153. <https://doi.org/10.1007/s11266-021-00400-3>
- Mårtensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Kylin, M. & Boldemann, C. (2014). The role of greenery for physical activity play at school grounds. *Urban Forestry and Urban Greening*. 13, 103–113. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1618866713001003?fr=R-1&ref=cra_js_challenge
- Nationalencyklopedin (u.å). *Slitage*. <https://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/slitage> [2023-02-10]

- Ndhlovu, S. & Varea, V. (2016). Primary school playgrounds as spaces of inclusion/exclusion in New South Wales, Australia. *Education*. 46 (5), 496–505. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03004279.2016.1273251>
- Pagels, P., Raustorp, A., Ponce De Leon, A., Mårtensson, F., Kylin, M. & Boldemann, C., (2014). A repeated measurement study investigating the impact of school outdoor environment upon physical activity across ages and seasons in Swedish second, fifth and eighth graders. *BMC Public Health*. 14, 803. <https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-14-803>
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2019). *Grönytor och grönområden i tätorter 2015*. https://www.scb.se/contentassets/e2ef67822f8043549f1554b4f7759bb7/mi0805_2015a01_br_miftbr1901.pdf [2023-03-07]
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2020). *Den framtida folkökningen ojämnt fördelad i riket*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningsframskrivningar/befolkningsframskrivningar/pong/statistiknyhet/regional-befolkningsframskrivning-2020-2030/> [2023-01-26]
- Statistiska centralbyrån (SCB) (2022). *Här finns skolområden med mest grönt på marken*. <https://www.scb.se/pressmeddelande/har-finns-skolomraden-med-mest-gront-pa-marken/> [2023-01-31]
- Stockholms stad (2016). *Skolgårdsutveckling - projektplan*. Stockholm: Stockholms stad. <https://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1926889>
- Stockholms stad (2018). *Stockholm växer - översiktsplan för Stockholm*. <https://vaxer.stockholm/tema/oversiktsplan-for-stockholm/lokala-utvecklingsmojligheter/> [2023-01-26]
- Stockholms stad (2023). *Katarina Norra skola, F-9*. Stockholm: Stockholms stad. <https://grundskola.stockholm/hitta-grundskola/grundskola/katarina-norra-skola-f-9/> [2023-01-25]
- Sveriges kommuner och landsting (2015). *Skolgården - förvaltning och utveckling av förskole- och skolgårdar*. Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- Sweco (2022). *Statistik om Stockholm – befolkningsprognos 2022*. Stockholm: stadsledningskontoret, Stockholms stad.
- Utbildningsförvaltningen (2019). *Måldokument för skolgårdar*. Stockholm: Stockholms stad.
- Utbildningsförvaltningen (2022). *Funktionsprogram för skollokaler*. Stockholm: Stockholms stad.
- Vårdgivarguiden (2023). *Fysisk aktivitet*. <https://vardgivarguiden.se/fysiskaktivitet> [2023-02-08]
- World Health Organisation (WHO) (2009). *Global Health Risks – mortality and burden of disease attributable to selected major risks*. (ISBN 978 92 4 156387 1). Geneva: WHO.
- World Health Organisation (WHO) (2010). *Global recommendations on physical activity for health*. (ISBN 978 92 4 159 997 9). Geneva: WHO.
- World Health Organisation (WHO) (2022). *Physical activity*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> [2023-02-10]
- Yin, R.K. (2009). *Case study research – design and method*. 4 uppl., London: SAGE.

Bildkällor

- Figur 1: Jungmark, L. (2021). *Utemiljöer för elever i åk F–6*. [Illustration]. I: Boverket. Utemiljöns funktioner och struktur gestaltas utifrån verksamhetens behov. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/skolors-miljo/byggnaden-och-utemiljon/utemiljons-struktur/> [2023-03-10]
- Figur 2: Jungmark, L. (2021). *Utemiljöer för elever i åk 6–9*. [Illustration]. I: Boverket. Utemiljöns funktioner och struktur gestaltas utifrån verksamhetens behov. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/arkitektur-och-gestaltad-livsmiljo/arbetsatt/skolors-miljo/byggnaden-och-utemiljon/utemiljons-struktur/> [2023-03-10]
- Figur 3: Lantmäteriet (2023). *Tjärhovsgatan*. SWEREF 99 TM, RH 2000. Fastighetskarta [Kartografiskt material] <https://minkarta.lantmateriet.se/> [2023-03-10]
- Figur 4: Åhlén, M. (2023). *Klätterställning*. [Fotografi]
- Figur 5: Åhlén, M. (2023). *Rink för boll- och klubbssport samt multifunktionell yta*. [Fotografi]
- Figur 6: Åhlén, M. (2023). *Skolgårdens utformning*. [Fotografi]
- Figur 7: Åhlén, M. (2023). *Basketplanen*. [Fotografi]

Muntliga källor

- Jungmark, L. Landskapsarkitekt och medförfattare till Boverkets riktlinjer genom SLU Tankesmedjan Movium, intervju genom videosamtal, 2023-02-23.
- Wolkert, E-L. Gestaltande landskapsarkitekt vid renoveringen av Katarina Norra skolgård, intervju genom videosamtal, 2023-02-21.

Bilaga 1

Tabellen är en sammanställning av de kvaliteter och funktioner som noterades vid platsbesöken på Katarina Norra skola.

Kvaliteter och funktioner	Återfinns på gården?	Noteringar
Större plan anpassad för fart och bollsport	Nej	En liten rink, antagligen för bandy eller hockey i västra hörnet.
Rörelsestimulerande lekredskap (ex. gungor, rutschkana, klätterställning)	Ja	En klätterställning.
Multifunktionella ytor (ex. markeringar i marken för bland annat "hoppa hage", basketkorg)	Ja	En basketplan centralt på gården. Markeringar i asfalt.
Gröna lekmiljöer /naturmark	Nej	
Variation i rumslighet	Delvis	Gården delas in av olika användningsområden men har inga avskilda platser.
Variation i terräng och vegetationsförhållanden	Nej	Markmaterialet är hårdgjort och består av asfalt och konstgräs. Vegetationen består endast av 6 högstammiga träd.
Variation i topografi	Nej	Hela gården är flack.
Aktivitetssoner (vild, öppen, idrott, trygg, aktiv)	Delvis	Aktiva zoner finns på hela gården och kan egentligen inte särskiljas eftersom den är så liten och har näst intill obefintlig variation i rumslighet. En öppen asfalterad yta kan ses som en öppen zon men är i sig liten.
Övrigt		Pergola, lusthus, sandlåda.

Bilaga 2

Intervjufrågor till gestaltande landskapsarkitekt vid Katarina Norra skola.

Bakgrund

- Har du arbetat med gestaltning av skolgårdar förut?
- Vad var ert uppdrag vid Katarina Norra?

Gestaltning

Liten skolgård

- Hur gick gestaltningsprocessen till?
- Finns det svårigheter med att gestalta en liten skolgård? Vilka?
- Fanns det några värderingar/ledord som styrde er gestaltning?
- Hur avgjorde ni vilka kvaliteter och funktioner som skulle finnas på gården?

Fysisk aktivitet

- Tänkte ni aktivt på någon speciell aspekt som påverkar eleverna?
 - Varför/varför inte?
 - Om ja, vilka?
 - Hur har ni jobbat kring att fysiskt aktivera eleverna?

Omgivning

- Påverkade omgivningen hur skolgården gestaltades?

Påverkan på gestaltningsprocessen

- Vad hade ni att förhålla er till när det gällde att gestalta en liten skolgård?
- Använde ni er av någon typ av riktlinjer när ni gestaltade gården? Vilka?
- Arbetade ni utifrån Boverkets eller Stockholms stads riktlinjer kring hur skolgårdar bör utformas?
 - Hur gick det arbetet till/hur förhöll ni er till dem?
 - Hur tyckte ni att det var att arbeta med dem?
 - Lätt/svårt? Vad? Varför?
 - Om du fick chansen att modifiera riktlinjerna, hur hade du gjort?

Bilaga 3

Intervjufrågor till landskapsarkitekt och medförfattare till Boverkets riktlinjer.

Bakgrund

- Har du erfarenhet av att gestalta små skolgårdar?

Gestaltning

Generellt

- Vilka aspekter bör man vara medveten om vid gestaltning av skolgårdsmiljö? Varför?
- Anser du att någon aspekt är viktigare? Varför?
- Hur uppfattar du gestaltningen av Katarina Norra skolgård?

Liten skolgård

- Finns det svårigheter med att gestalta en liten skolgård? T.ex. Katarina Norra skolgård? Vilka?

Fysisk aktivitet

- Hur tänker du kring fysisk aktivitet på en skola som Katarina Norra skolgård?
- Hur tänker du att man kan planera för olika åldersgrupper på en så liten skolgård? (Katarina Norra har åk F-9)

Boverkets riktlinjer

- Hur anser du att landskapsarkitekter bör förhålla sig till Boverkets riktlinjer i sin gestaltning?
 - Varför?
 - Hur ska man tänka när ytan är så pass begränsad som på Katarina Norra skola?
- Skulle du säga att det är möjligt att alltid följa riktlinjerna?
 - Är det möjligt att uppnå riktlinjerna på en liten skola? Varför? Hur?
- Hur ska man tolka riktlinjerna om fysisk aktivitet när man gestaltar en liten skola, såsom Katarina Norra?

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Även om du inte publicerar fulltexten kommer den arkiveras digitalt. Om fler än en person har skrivit arbetet gäller krysset för samtliga författare. Du hittar en länk till SLU:s publiceringsavtal på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.